

УДК 378.016:781.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.41>**Т. В. Коваль**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського**О. Д. Граб**провідний концертмейстер кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті визначено особливу роль народного музичного мистецтва в освітньому процесі ЗВО, а також його безпосередній вплив на розвиток творчої особистості майбутнього педагога. Розкрито безперечну актуальність впровадження культурологічних підходів у систему фахової підготовки майбутніх вчителів. Акцентовано увагу на ролі вчителя в духовному відродженні нації, нарощуванні культурного потенціалу суспільства, окреслено необхідність володіння вчителем високим рівнем особистісної культури, розвиненими орієнтирами естетичних оцінок, широкими знаннями видів мистецтв, зокрема народного музичного.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено дефініцію «творча особистість» як цілісну людську індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння. Наголошено на народному мистецтві як одному з основних чинників, які впливають на формування творчої особистості та мають особливий статус у системі мистецтв. Виявлено, що надзвичайно впливовою на духовну сферу творчої особистості є українська народна пісня як один із провідних жанрів українського народного музичного мистецтва, що багатогранно відображає життя людини в різні суспільно-історичні епохи, розкриває його багатство та красу. Сучасний аналіз навчального процесу та численних досліджень показав, що народна пісня є невід'ємним складником народної педагогіки, важливим засобом емоційного та естетичного розвитку дитини, тому вона завжди була і буде невичерпним резервом у вдосконаленні освітнього процесу, у піднесенні мовленнєвої та духовної культури підостаючого покоління.

Під час дослідження було виявлено, що застосування різних форм і методів впровадження народного музичного мистецтва в освітній процес ЗВО допомагає студентам поповнити свій інформаційний художній фонд, необхідний для майбутньої роботи в загальноосвітній школі, стимулює творчу ініціативу майбутніх педагогів, сприяє духовному збагаченню людини, більш повному розкриттю її творчого потенціалу.

Ключові слова: творча особистість, народне музичне мистецтво, народна пісня, система фахової підготовки майбутніх вчителів.

Постанова проблеми. У світлі сучасних концепцій виховання в умовах гуманізації, гуманітаризації та демократизації суспільства зростає соціальна роль творчої особистості – носія нових моральних якостей і ціннісних орієнтацій, якій притаманні високий рівень духовності і загальної культури, здатність до саморозвитку й самовдосконалення. Ефективна розбудова системи педагогічної освіти в Україні вимагає забезпечення її національного характеру, що уможливорюється на основі відтворення в її змісті національних традицій, осмислення культурно-історичного та художнього значення здобутків українського народу.

В цьому контексті особливої актуальності набуває впровадження культурологічних підходів у систему фахової підготовки майбутніх вчителів. Адже сприяти духовному відродженню нації, нарощуванню культурного потенціалу суспільства

зможє лише той вчитель, який володіє високим рівнем особистісної культури, розвиненими орієнтирами естетичних оцінок, широкими знаннями видів мистецтв, зокрема музичного.

Одним із найбільш ефективних засобів реалізації цього завдання є українське народне музичне мистецтво. У ньому «втілені найвищі цінності й найвартісніші ідеї українського народу, найяскравіше відображено і найкраще збережено традиційний виховний ідеал, представлений у високохудожній образній формі, доступній для сприйняття і розуміння навіть спеціально не підготовленим слухачам і глядачам, внаслідок чого він природно сприймається сучасною молоддю» [8, с. 491].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про невичерпні виховні можливості народного музичного мистецтва писали О. Духнович, Г. Сковорода, Л. Українка, М. Вовчок, К. Ушинський,

В. Сухомлинський та інші. Обґрунтуванням необхідності виховання учнів засобами українського народного музичного фольклору займалися вчені Б. Асаф'єв, В. Верховинець, К. Квітка, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, В. Скуратівський, М. Стельмахович. Нині народна творчість як фактор виховання основ музичної культури молодших школярів є важливою передумовою відродження національної системи виховання, поширення ідей патріотизму, народності, становлення моральної культури творчої особистості.

Аналіз педагогічної літератури дозволив виявити посилені інтереси вітчизняних дослідників до окремих аспектів заявленої проблеми. Серед них формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів (І. Зязюн, І. Ковальова, О. Кошелєв, А. Луцюк, Г. Сагач, С. Швидка); формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки (Т. Волобуєва, Н. Гузій, Н. Кичук, О. Сисоєва); педагогічний аспект проблеми формування і розвитку творчої активності (В. Андрєєва, Д. Вількеєва, М. Данилова, Н. Кичук, М. Махмутова, І. Огороднікова, Н. Половнікова, І. Родак, С. Сисоєва, М. Скаткіна, Т. Шамова, Г. Щукіна). Окремий пласт становлять дослідження, присвячені пошуку ефективних шляхів удосконалення музичної культури майбутніх вчителів і розгляду проблеми виховання молоді на музичних пісенно-обрядових традиціях (О. Аліксічук, Р. Дзвінка); проблемам використання народного музичного мистецтва рідного краю у вихованні підростаючого покоління (С. Борисова, С. Крамська, Л. Побережна, Л. Масол, В. Смирнова, Р. Ткач).

Таким чином, вказана проблема частково знайшла відображення в психолого-педагогічній літературі. Проте очевидним є брак досліджень, присвячених розвитку творчої особистості майбутніх педагогів засобами народного музичного мистецтва в процесі викладання дисциплін мистецького циклу.

Мета статті – висвітлити й розкрити особливу роль народного музичного мистецтва в освітньому процесі ЗВО, а також розкрити його безпосередній вплив на розвиток творчої особистості майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу. Найбільш усталеним у педагогічній науці (К. Абульханова-Славська, О. Кульчицька, А. Сологуб) є визначення творчої особистості як цілісної людської індивідуальності, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують її здатність породжувати якісно нові матеріали, технології та духовні цінності, що більшою чи меншою мірою змінюють на краще життя людини. Важливо зазначити, що «поняття «творча особистість» тісно пов'язане з поняттями «творчі здібності» та «творча діяльність», адже така діяльність і є зовнішнім виявом внутрішньої творчої сутності

людини. Причому творчі здібності, як стверджує М. Лазарєв, – це індивідуально-особистісні якості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду» [5, с. 204].

«Під творчою діяльністю розуміється така діяльність людини, результатом якої є новий продукт – як матеріальний, так і ментальний або культурно-духовний. Серед чинників, які впливають на формування творчої особистості, вагоме місце вчені відводять народному мистецтву, яке має особливий статус у системі мистецтв, – підкреслює Г. Дідич, – за силою впливу на внутрішній світ людини якому немає рівних» [2, с. 39]. На думку О. Власенко, «така форма пізнання дійсності як мистецтво, зокрема й народне музичне, здатна різнобічно впливати на особистість, будучи джерелом творчого пізнання світу, духовного наповнення й формування культурного світогляду особистості» [1, с. 225]. «Особистісно-творчий потенціал народного музичного мистецтва втілюється в розвитку здатності людини до культурно-естетичної емпатійності й індивідуальної інтерпретації творчого задуму, усвідомлення значущості власного музично-пізнавального та творчого саморозвитку як шляху оволодіння духовною скарбницею людства» [6, с. 21].

Любов до народної музики, пісні – найприродніший і найглибинніший духовний початок людського життя, адже кожна дитина генетично несе в собі зачатки тієї музичної свідомості, на якій у далекому минулому зросла могутня стихія народного музичного мистецтва. Підкреслюючи педагогічне значення народного мистецтва в становленні творчої особистості, В. Сухомлинський писав, що «мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали й надії» [10, с. 120].

В. Сухомлинський доводив, що без музичного виховання не можливий повноцінний розумовий розвиток особистості. Саме музичний образ по-новому розкриває, на його думку, перед вихованцем особливості предметів та явищ дійсності, загострює емоційну чутливість, а мелодія «пробуджує в дітях яскраві фантазії, доносячи до дитячої душі не лише красу світу, а й розкриває людську велич і гідність. Розвиваючи чутливість дитини до музики, ми робимо її думки, потреби й прагнення «шляхетними» [9, с. 66]. Недаремно численні факти історії доводять, що музика завжди вважалася вишуканим мистецтвом у середовищі еліти, адже велика й окрема увага до музики пояснюється її здатністю не лише здійснювати «шляхетне» виховання, а й слугувати ефективним засобом емоційно-інтелектуального пізнання світу.

Народне музичне мистецтво акумулює моральний досвід поколінь і завдяки своїм специфічним якостям допомагає кожній людині виявити власну моральну позицію на рівні свідомості через оцінку

своїх спонукань, вчинків, особистих якостей; народне мистецтво формує мотиви, ціннісні орієнтації через співвідношення з моральними нормами та ідеалами. У процесі залучення студентів до різних форм освітньої діяльності засобами народного музичного мистецтва «спрацьовує психологічний механізм ідентифікації їх із національним виховним та педагогічним ідеалами, втіленими у мистецькому музичному творі, внаслідок чого в них формується національний характер, свідомість і самосвідомість» [8, с. 492].

Формуванню національної самосвідомості сприяють такі важливі засоби: історія народу й держави, рідна мова й словесність, фольклор, традиції, звичаї й обряди, мистецтво, родинно-побутова культура, народна педагогіка. Надзвичайно впливовою на духовну сферу творчої особистості є українська народна пісенна культура і українська народна пісня. Як один із провідних жанрів українського народного музичного мистецтва вона багатогранно відображає життя людини в різні суспільно-історичні епохи, розкриває його багатство та красу. Народні пісні володіють чудовою здатністю полонити людські серця, підносити настрій, надихаючи до праці або відпочинку. Народна пісня – це частка історії, соціального життя, побуту кожного народу. Її суспільне значення, природну красу і довершеність звеличували найвидатніші поети світу, про неї писали вчені, політичні діячі, митці.

В основу своєї творчості М.В. Лисенко поклав народну пісню і радив це робити всім українським композиторам. Від їхнього імені він писав: «Народу зобов'язані ми всім. Народ – справжній найталановитіший творець усього кращого, що є в музиці і, несучи свою творчість у народ, ми лише частково повертаємо йому свій борг» [7, с. 43]. Розвиваючи кращі досягнення М. Лисенка, композитори Ф. Колеса, О. Кошиць, М. Леонтович, С. Людкевич, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, Я. Степовий, К. Стеценко піднесли жанр народної пісні до рівня високохудожньої мистецької творчості.

Будучи однією з найдавніших форм музично-поетичної творчості, народна пісня «є невід'ємним складником народної педагогіки, важливим засобом емоційного та естетичного розвитку дитини, тому вона завжди була і буде невичерпним резервом у вдосконаленні освітнього процесу, у піднесенні мовленнєвої та й узагалі духовної культури школяра» [1, с. 225].

Майбутній педагог, звертаючись до використання народного музичного мистецтва та народного педагогічного досвіду у сфері музичного виховання, повинен мати чітку уяву про народну пісню як соціальне явище. Щодо цього існує багато поглядів, але ми дотримуємося тієї думки, що народна пісня – це традиційний народний світогляд, який забезпечує людині перебування у злагоді з природним станом речей. У цьому розумінні увага до збе-

реження народного музичного мистецтва як живого явища допомагає зберегти живий етнос.

Відомі дослідники-фольклористи (В. Барвінський, І. Березовський, В. Бойко, О. Дей, Ю. Ясіновський) широко показали соціальні та класові функції народної пісні, розкрили закономірності і тенденції її розвитку, виявили її загально-естетичні особливості та національну специфіку: простота, доступність, філософська спрямованість, лаконізм, суцільна правдивість і точність, художня досконалість і неповторність форми.

На жаль, нині уявлення студентів про народне музичне мистецтво є дещо спрощеними. Єдиний спосіб викликати глибокий емоційний та естетичний відгук молоді – поставити її перед проблемою, яка змусить самостійно замислитися над духовними цінностями національної музичної спадщини. Тому залучення студентів до збирання та записування народних пісень, використання їх у своїй діяльності сприяє відродженню і поширенню народного музичного мистецтва, формуванню національної самосвідомості, збільшенню обсягу інформативних знань. Безпосередньо впливаючи на особистість, народна пісня активізує сферу її почуттів. Майбутні педагоги ширше залучаються у різні види освітньої діяльності, розвиваючи свої творчі здібності; у них якісніше формується почуття колективізму. Слід зазначити й про широкі виховні можливості народного музичного мистецтва, яке формує музичні смаки, інтереси, здібності, моральні принципи й переконання, а також позитивно впливає на духовний розвиток творчої особистості студента.

У системі підготовки майбутніх педагогів залучення до народного музичного мистецтва відбувається в процесі опанування таких курсів: «Основи вокального мистецтва», «Основи музично-виконавської майстерності», «Гра на дитячих музичних інструментах», «Основи музично-театральної діяльності», «Музичне мистецтво з методикою навчання». Студенти знайомляться з кращими зразками народної музичної творчості, добирають гармонійний супровід до народних пісень, створюють власні мелодії на народні слова, залучаються до різної творчої діяльності.

У процесі опанування гри на дитячих народних музичних інструментах (сопілці, трикутнику, окарині, металофонах) майбутні педагоги дізнаються про історію їх створення, епоху, в якій виник той чи інший інструмент, вчать індивідуальному музикуванню на них, що сприяє розвитку студентів як творчих особистостей. Вивчення народного музичного мистецтва допомагає студентам глибше зрозуміти навколишню дійсність, поповнити свій інформаційний художній фонд, необхідний для майбутньої роботи в загальноосвітній школі, осмислити характерні риси й самобутність народної музичної творчості й сприяє розвитку

художньо-естетичних і творчих здібностей майбутніх педагогів.

Щодо позааудиторної роботи, спрямованої на формування музичної культури студентів, на розвиток їхніх творчих здібностей засобами народного музичного мистецтва, то досить ефективною формою роботи є музичний лекторій, до програми якого можуть бути включені такі теми: «Українська народна пісенна творчість», «Народна пісня – душа народу», «Пісні річного календарного циклу», «Колискова матері», «Українські народні думи та історичні пісні», «А вже весна, а вже красна» тощо. Цінними щодо використання народного музичного матеріалу є також музичні календарно-обрядові свята (Андрія, Миколая, Калити, Різдвяний вертеп). Важливо, щоб в організації та проведенні цих форм роботи брали участь самі студенти. Це стане своєрідним стимулом до творчих пошуків, сприятиме формуванню в майбутніх педагогів позитивного ставлення до народного музичного мистецтва та їх власного розвитку як творчих особистостей.

Великі можливості в опануванні народним музичним мистецтвом мають також оркестри та ансамблі народних інструментів, ансамблі сопілкарів, фольклорні ансамблі. У процесі такої роботи студенти набувають навичок колективного музикування, розвивають свої музичні здібності, формують творчий потенціал і музичний смак.

Необхідною умовою виховання музичної культури та розвитку творчої особистості студентів є створення педагогічних ситуацій, які стимулюють творчу ініціативу майбутніх педагогів та власне «Я». Це зумовлено тим, що особистісне забарвлення процесу засвоєння змісту навчальних предметів мистецького циклу сприяє їх емоційно-смісловому осягненню, яке складає основу реалізації потенціалу мистецьких творів. Показниками ефективності їх впливу стають не лише відповідні знання та вміння студентів, але й їхня активність, творчі вияви, асоціативні уявлення, потреба у самовираженні та самовдосконаленні, оригінальність та унікальність. Народне музичне мистецтво виховує у студентів високу художню культуру, яка поєднується із глибокими знаннями в галузі історії, народознавства, традицій і звичаїв свого народу, мистецтва.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у процесі навчання у ЗВО в студентів закладається теоретичний фундамент майбутньої педагогічної діяльності, здійснюється формування ціннісно-орієнтовальної основи використання отриманих знань на практиці; формується здатність творчо оперувати засобами народного музичного мистецтва, проєктувати можливості його використання в майбутній професійній діяльності. Пріоритетними у роботі зі студентами є конструювання та проведення уроків, позакласних виховних заходів із широ-

ким застосуванням народного музичного мистецтва, створення мистецько-педагогічних проєктів, курсове, дипломне проєктування, написання наукових статей, участь у науково-практичних конференціях (власне професійна підготовка); театралізації, драматизації, художнє виконання народних пісень, гра на дитячих музичних інструментах (мистецька підготовка) [4].

Творче впровадження в навчально-виховну практику студентів вищих навчальних закладів народного музичного мистецтва сприяє морально-естетичному вихованню національно орієнтованої студентської молоді. Народне музичне мистецтво, впливаючи на формування і розвиток творчої особистості студента, у складному процесі її становлення сприяє духовному збагаченню людини, більш повному розкриттю її творчого потенціалу. Саме вчитель, який має добру мистецьку підготовку, успішно забезпечить здійснення процесу формування творчої особистості підрастаючого покоління.

Список використаної літератури:

1. Власенко О. Роль музики у формуванні духовності особистості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2008. № 5. С. 224–230.
2. Дідич Г. Теоретичні аспекти дослідження структури здібностей, необхідних для підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Наукові записки. Педагогічні науки. Кіровоград, 2015. Вип. 139. С. 36–40.
3. Коваль Т.В., Шикирінська О.А. Мистецька підготовка майбутніх вчителів початкових класів у контексті культурологічної парадигми освіти. Наукові записки : зб. наук. праць V Міжнародної науково-практичної конференції «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» / ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Випуск 169. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 222–226.
4. Коваль Т.В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі з учнями : автореферат дис. канд. пед. наук. Спец.: 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / Коваль Т.В. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2015. 20 с.
5. Лазарєв М. Основи педагогічної творчості : навчальний посібник. Суми, 1995. 212 с.
6. Лі Аньань. Музичне просвітництво в минулому і сьогоденні. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. № 2(76). С. 13–24.
7. Осипець Р.О. Формування національної самосвідомості майбутніх вчителів засобами української народнопісенної культури. К. : «Magistr-S», 1999. 207 с.

8. Отич О.М. Мистецтво в системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти : монографія / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. С. 491–493.
9. Отич О.М. Слухання музики в системі виховної діяльності В.О. Сухомлинського. Теорія і практика сучасного естетичного виховання у контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського : зб. наук. праць. Полтава. 1998. 352 с.
10. Сухомлинский В.А. О педагогической культуре. Избр. пед. соч. в 3-х томах. Т. 3. М. 1981. 208 с.

Koval T., Grab O. Development of the creative personality of the future teacher with the means of folk musical art

The article defines the special role of folk musical art in the educational process of the university, as well as its direct impact on the development of the personality of the future teacher. The undoubted relevance of introducing cultural approaches into the system of professional training of future teachers is revealed. Emphasized on the role of the teacher in the spiritual revival of the nation, building up the cultural potential of society, identified the need for a teacher to have a high level of personal culture, developed guidelines for aesthetic assessments, broad knowledge of the arts, in particular folk music.

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the definition of “creative personality” is defined as an integral human individuality, which shows developed creative abilities, creative motivation, and creative skills. Folk art was also noted as one of the main factors influencing the formation of personality and has a special status in the art system. It was revealed that the Ukrainian folk song, as one of the leading genres of Ukrainian folk musical art, is extremely influential on the spiritual sphere of the individual, reflects the life of a person in various social and historical eras, reveals his wealth and beauty.

Modern analysis of the educational process and numerous studies has shown that folk song is an integral part of folk pedagogy, an important means of emotional and aesthetic development of a child, and therefore it has always been and will be an inexhaustible reserve in improving the educational process, in raising the speech and, in general, spiritual culture of the younger generation.

In the course of the study, it was revealed that the use of various forms and methods of introducing folk musical art into the educational process of the university helps students to replenish their information artistic fund, which is necessary for future work in a general education school, stimulates the creative initiative of future teachers, contributes to the spiritual enrichment of a person, a more complete disclosure her creativity.

Key words: *creative personality, folk musical art, folk art, system of professional training of future teachers.*